

Лось

Володимир Гжицький

ЛОСЬ

I

Одної зимової ночі серед безкрайої північної тайги дрімав старий самітний лось. Звечора, як звичайно, він вигріб собі глибоку яму в снігу, ліг, але заснути не міг. Дошкуляв холод; кінчики вух цілком закам'яніли, та й шерсть уже не гріла так, як колись; дуже нили коліна від ревматизму, особливо, коли лежав у снігу. Встав і дрімав стоячи. Він був, зрештою, і тепер закритий сніговими стінами: яма була досить глибока, бо виглядав з неї тільки хребет, вкритий інеєм, і голова, оздоблена двома величезними багатопалими долонями рогів. Довкола панувала могильна біла тиша, немов земля вся канула у небуття. Тайга занімала від крижаної стужі, окам'яніло небо, поблідли зорі, і місяць зупинився у своєму поході, прислухаючись до глибокої тиші. Раптом із краю північного обрію бризнув угору сніг блакитно-зеленого саява, за ним другий, третій, усе небо спалахнуло на мить і згасло... Лось розплющив одно око, підняв ліниво голову вгору і прислухався. Знову все повторилось, але вже в іншому вигляді. По небу попливли хвилясті ажурні смуги, з долу ударили вгору нові червоні снопи, досягли zenіту і розсипались золотим пилом по цілім куполі небес...

Старий заплющив око, поник головою і знов поринув у свої думи. Усе життя його хвилювали ці незрівнянні космічні чари полярного саява, усе життя, від раннього дитинства. Старий пригадує, як одного разу, відбившись від матері, побачив це саяво вперше, стоячи серед величезного засніженого болота. Пригадує, як потім, підхльостуваний дитячим страхом, летів стрілою туди, де стояла мати... Приємний спогад...

Замість усмішки, не притаманної лосям, він поворушив спідньою губою з намерзлими на ній льодяними бурульками.

...Так, часи давно минулі, а спогади такі свіжі, начеб це було вчора... Він пам'ятає, як мати полизала йому вуха, очі, шию, і стало вмить зовсім не страшно і так тепло від неньчиних пестошів. Він був один у матері, і вона віддавала йому всю любов, що її довелось би ділити, коли б їх народилося двоє. Від самого народження він мав усі завдатки майбутньої сили, зграбності, витривалості. До трьох місяців жив щасливо, не знаючи горя. Молока було досить під боком, а крім того, він швидко почав здобувати собі їжу самотужки, звичайно, не покидаючи матері. Але по трьох місяцях становище раптом змінилось. Молока у матері стало менше, шукаючи їжі, доводилось відбиватися від неї, далі, іноді важко було знайти матір знову. А була й друга причина, що примушувала його самого блукати в тайзі. З якогось часу прив'язався подібний до них звір, тільки вищий, сильніший і з великим кущем на голові, якого не було ще тоді ні в нього, ні в його матері. Мати ставилася до прибуду незрозуміло доброзичливо, а це давало, видно, право тому, кущоро-гому, робити іноді боляче своїм твердим галуззям її

єдиному синові. Ображений лосик утікав подалі від них, не викликаючи, проте, ні жалю, ні хвилювання у матері.

Було це восени, першої його осені. Коротке гаряче літо з настирливою комашнею, що не давала спокою ні вдень ні вночі, минуло, на лугах пожовкли і полягли трави, улюблене листя горобини з зеленого стало жовтим, а подекуди й червоним, так що його важко було відрізнити здалека від ягід, на землі тепер його було більше, ніж на деревах, воно зробилось менш смачне, хоч і легко його стало підбирати. Ранками мох вкривався невиданим досі білим, дуже холодним нальотом, на якому було добре видно сліди. Одного такого ясного, холодного ранку, коли той, новий приплентався ще до снідання на місце їхньої ночівлі, лосик без вагань пішов у глиб тайги, прямуючи до потоку, де було багато горобини і де на самоті можна було поміркувати над незрозумілими подіями в його недовгому житті. Легкими, короткими скоками він пробіг невелику віддаль від місця ночівлі до потоку і зупинився над ним. Маленький, висохлий за літо потічок безшумно звивався чорним вужиком серед пожовклих трав, то ховаючись в них, то знов виринаючи в іншому місці. Над потоком росли кущі лози, горобини, тепер майже голі, безлисті. Лосик спокійно напився води, обдивився навколо і почав гризти молоді гілочки горобини, коли раптом пролунав грім. Це не був звичайний літній грім у супроводі вогню і води, що летиться тоді з неба. Це був гул короткий, гострий, не такий сильний, як гуркіт грому, але чомусь страшніший від нього...

Старий лось зітхнув і переступив з ноги на ногу. Враження дитинства зариваються глибоко в пам'ять. Він уявляє ясно той день і все оточення... Йому здавалось тоді, що від того гуркоту сонце померкло, природа завмерла в очікуванні, немов і потік зупинився. В першу мить лосик окам'янів на місці, потім тривожно оглянувся і, опам'ятавшись, полетів своїми слідами до того місця, де залишив матір. Вона бігла йому назустріч. З розширеними від переляку очима, роздутими ніздрями, перескакуючи через бурелом і сушняк, грізно форкаючи, летіла мов птах, мов вихор. Переляк матері передався йому, і він побіг з нею у глиб тайги. Тоді він ще не знав, що це за грім, але вже почував, що Саме він був причиною цього хвилювання і переляку. Можливо, що і приبلуда з кущем на голові був у цьому замішаний, бо з того часу він його більше не бачив...

Старий лось похитав сумно головою, від чого на бороді знов задзвеніли льодяні бурульки. Від спогадів йому неначе потеплішало. Про сон і думати нічого, а до ранку далеко. Зимові ночі надто довгі, особливо для старих. Хочеться їсти. Він давно переживав те, що вдалось назбирати за день, бо в глибоких снігах їжу здобувати важко, особливо старому. Щоб заглушити голод, він знов повертається до перерваних думок і іа-силяє їх старанно на тонку нитку пам'яті.

Після випадку над потоком життя його попливло досить спокійно. Налёти на мохах з'являлися все частіше, болота і калюжі повисихали, а одного хмарного дня полетіли з небес білі мухи. Летіло їх дуже багато, вони сідали на землю, дерева, кущі, сідали безшумно і не кусались, як чорні улітку. Стелились шарами, і через них швидко

побілів увесь світ. Ходити по них ставало важче, а здобувати їжу і поготів... Але він звик і до цього, переконався, що ці мухи навіть їстівні. Дивлячись на матір, брав їх у рот, а в роті вони перетворювались у воду. Це навіть було вигідніше, ніж влітку, бо тепер водопій був на кожному кроці. Від матері відбігав рідше і не надовго, він зрозумів, що тайга криє в собі багато таємниць і мірилом того, як на них реагувати — боятись, утікати чи залишатись байдужим — була завжди його мати.

II

Спогади про дитинство проминули швидко, як марево. Старий лось зітхнув глибоко, і біла хмарка пари, пробившись крізь його обмерзлі ніздрі, огорнула голову. В повітрі стало начебто ще тепліше, принаймні так видавалося старому, бо він згадав чогось теплий осінній день своєї юності, зелену галявину в лісі і красуню лань — його майбутню подругу, що з нею він зустрівся тоді перший раз. Була граціозна, струнка, тонконога, її очі вбирали в себе весь глиб тайги, тонкі вуха, що ними поводила, побачивши його, висловлювали хвилювання, червоні ніздрі — пристрасть. Як пахла тоді її оксамитна, м'яка шкіра!..

Кілька скоків — і він біля неї. Лань соромливо відскочила вбік. Шкіра на ній дрижала, вся вона розливала запах, що від нього закипала кров.

Раптовий тріск сухих гілляк примусив насторожитись. Із гущавини показала велика, горбоноса, сохата голова незнайомого самця. Чи було тут призначене побачення? Хто міг вгадати? "Мабуть, його привела сюди та сама невідома сила, що покорила його самого. Проте роздумувати не було коли. Він бачив, що без кривавої сутички не обійдеться, тим більше — суперник підходив, готовлячись до бою. На шиї його грива наїжачилась, очі налились кров'ю, роздулись ніздрі, він похилив голову і, риючи ногами землю, почав підходити. В одну мить вороги зійшлися і зчепилися рогами...

Старий з гордістю "згадує, як він тоді запекло бився. Суперник був набагато старший, досвідченіший, а він володів тільки силою, що дала йому природа, і пристрастю, що підбивала на геройство. Двобій тривав довго. Над поляною стояв шум битви: стукіт лобів, тріск рогів, сопіння потужних грудей. Самці падали на коліна, ставали дибки, захищаючи боки від ударів противника. Під борцями, в піску, виникла траншея, вибита сильними копитами, змочувана піною, що білими клаптями падала з ротів. Щохвилини чути було то стогін, то короткий рев крайнього знесилля й втоми. Перемоги все ж не було ні на чийому боці. Ще раз розійшлися вороги і ще раз ударились рогами страшно, аж луна пішла. І тут сталося несподіване: голови бійців водночас нагнулись донизу і роги обох сплелись навіки. Самці водночас відчули смертельну небезпеку. Шарахнулись назад — безнадійно: розплутати два крилаті кущі рогів було неможливо...

Старий лось згадує той фатальний момент, і дрижаки проходять тілом. Тоді він уже прочував загибель, повільну болісну загибель, що ховалась у сплетінні двох пар могутніх рогів.

Врятувала лань. Відчувши смертельну загрозу двом самцям — борцям за неї,

підійшла ближче і з притаманною самицям цікавістю почала стежити за боротьбою. Вона не мала права ні рознімати ворогів, ні мирити: не було чим, та це й не робота самиць. Він глянув на неї знизу, і очі їхні зустрілись. Він побачив в них любов до нього і страх за наслідок боротьби. Несподівано для себе і для ворога він люто крутнув головою вбік і... відчув себе вільним від залізних кліщів смерті. Водночас побачив, що один ріг противника, описавши дугу, гримнув на землю, а голова, втративши рівновагу, похилилась набік. Із рани, де недавно був ріг, ключувала кров і червонила піну біля рота. Противник почав відступати. Спершу поволі, а потім, відійшовши кілька кроків від бойовища, обернувся і чимдуж поскакав у ліс. Через хвилину і слід його пропав.

Тоді настали найщасливіші часи в його житті. Зграбна лань легкими скоками подалась у глиб тайги, ваблячи його за собою. З того часу він не розлучався з нею до самої її смерті.

III

Згадавши про смерть дружини, старий лось знову важко зітхнув. Це був жахливий день. Того дня він побачив уперше двоногу істоту, що, мов птах, ходила на довгих ногах. Стопи її ніг мали бути довгі, бо ще раніше він бачив сліди, що тягнулись двома суцільними коліями, витоптаними в снігуг які він і переступити боявся. І раптом зустрічається з нею віч-на-віч.

Трапилось це якось під кінець зими.

Удень сонце гюдіймалось уже високо, в закритих від вітру місцях навіть пригрівало, сніг поволі танув навколо дерев, але на луках і поміж деревами в лісі був ще досить глибокий. Ходити на розшуки їжі було важко. Перші сліди завжди робив він сам, за ним виступала дружина, пробиваючи своїм тілом стежку для двох малят, що переживали тільки першу зиму. Яка це була розкішна пара!..

Гаряча сльоза викотилась з кутка ока дрімайла лося, зупинилася на мить на його довгій виї і впала льодяним горошком додолу.

Спомини про втрачену сім'ю підсилили почуття самотності, ненависті до двонової істоти, що знищила її з допомогою свого грому. Думки викликають біль ієрця. Не хотілось би думати, але образи сумного минулого з неймовірною послідовністю повторюються в пам'яті. Життя лосине не багате кількістю подій, і тому найважливіші переживання врастають глибоко в пам'ять, мов іржа в залізо, і залишають слід на все життя.

Двоє діток, що народились від його коханої дружини, були надзвичайною парою. Щоденний ріст, здоров'я, сила, витривалість, сміливість, обережність — все це викликало радість у батьків, і все це загинуло в бдин день, в одну хвилину. Не встиг він зробити і десяти скоків у глибокому снігу, як їх уже не стало..* Ех! коли б не ті глибокі сніги! Лось здригнувся від самої згадки. Яке важке почуття безсилля, як страшно подумати навіть, що безборонного можуть вбити безкарно. Коли б не ті глибокі сніги, він кинувся б боронити дітей, він став би до бою ногами, рогами проти його грому, а так... Двоногий браконьер використав безвихідне становище звірів і повбивав дітей і вагітну матір, а йому, тепер самотному, поранив серце навіки.

Старий лось пригадує, як усе це сталося. Протоптаних стежок було мало, горобину, за якою важко було родити, заступили не дуже смачні лапки ялин, галузки кущів, лози, берез, осики. Після мізерної ранкової їжі вся невеличка сім'я мирно спочивала. Думали хто про йіщо, але всі разом мріяли про майбутню весну, що була вже не за горами. Сонячними ранками вони ловили її подихи своїми ніздрями, її далекі пестоші відчували вдень на своїй шкурі. Здавалося, хто міг порушити мирне існування?.. Коли раптом вітер доніс далекий гавкіт. Подумали, що гавкає голодний лис. Близькість цього хитрого, зухвалого звірка не дуже приємна, але ніхто не звернув особливої уваги на це, тим більше, що гавкіт стих. Минув деякий час, і ось донісся якийсь незнайомий, але гострий неприємний запах. Перші вловили його малята, що стояли з підвітряного боку. Вони насторожились. Тривога передалась усій сім'ї...

Старий пригадує, що він дав знак до втечі, однак було вже пізно. До них гнав настом невеликий рябий звір. Такого ніхто з родини раніше не бачив. Він був трошки довший від лиса, вищий на ногах, і хвіст не такий пушистий, як у лиса, стримів угору, а кінець звисав, мов китичка горобини. Що особливо запам'яталось — це його zalivний, огидний гавкіт. З цим гавкотом він напав на малят. На виручку дітям кинулась мати, вона стояла ближче. Але в ту ж мить ударив грім, і мати впала мертва. Очі старого лоса зустрілись з очима двоногого, що на своїх довгих стопах виповз із кущів. Ще один грім ударив, а за ним третій. Хмаринка диму закрила стійло. Всі учасники кривавої трагедії зникли з очей. Старий лось кинувся втікати...

З того часу минули довгі, безутішні роки самотності. Приходили короткі весни, літа, на зміну їм ішли довгі, голодні зими. Близькість двоногого, що винищив його сім'ю, примусила старого покинути рідний край і податись у глиб тайги, під самі гори, де на верхах і зимою і літом біліють сніги, де скиглять орли і шумлять потоки, звідки видно безмежні простори і тайга видається згори різнобарвним килимом мохів. Але й там не було спокійно. Перемагала туга за тайгою, за рідними місцями, а крім того, над горами часто пролітав величезний невиданий птах і своїм ревом сіяв жах на доли. Він піднімався іноді вище хмар, і його не наздогнав би ні орел, ні сокіл. Двоногий був страшний, у цьому старий лось переконався. В горах він зустрічав різних звірів: оленів, лосів — стадами і поодиночі, але не підходив до них. З самцями зустрічатись боявся, самиць уникав.

Перед заплющеними очима старого промайнув новий образ. Осінь у горах. Сонце зійшло, але ще не

показалось із-за хребта. На верхах рожевів недавній, свіжий сніг. У долині було ще зелено; тільки деякі берези і кущі горобини одягли осінні шати. Лінивою, байдужою ходою старого він плентався до водопою. Мав своє, окреме місце, бо не хотів зустрічатись ні з ким біля загальних водопоїв. Не встиг напитись, як почув якусь ходу. Оглянувся і побачив вродливу самицю. Вона була цілком ще юна і подібна до його дружини. Вмить віджили спогади про минуле, заграла по-молодому кров, серце забилося сильніше, затьмарився мозок, і він кинувся стрімголов до неї...

Життя приносить іноді дуже приємні дарунки, хоч за них доводиться дорого

платити. Старий лось зразу помолодшав. Самиця весело поскакала в гори, і він за нею. Догнати її було важко, але він не губив сліду і наздогнав її десь аж опівдні, коли сонце стоїть високо і прогріває спину. Він наздогнав її і побачив, але... з іншим самцем. Підійти побоявся.

За той день він постарішав ще більше, ослаб, бо не їв цілу добу, а наступного ранку побачив її знов, але вона вже і не глянула на нього.

Розчарований, втомлений і цілком самотній, він повернувся на рідні пасовиська. Зрозумів тепер остаточно, що стоїть на грані життя. Останній блиск щастя згас, як північне сяйво на небі, і його заступила чорна безодня. Старому стало моторошно, і він розплющив очі. Було тихо. Місяць зайшов, погасли зорі, а на сході займався край неба. Вставав чудовий новий день.

1946-1956 рр.